

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

โครงการวิจัย “การพัฒนากระบวนการจัดการเกษตรเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งรอบนอกอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน” ได้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่เดือนมีนาคม 2551 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาระบบการจัดการเกษตรเพื่อเพิ่มสร้างรายได้จากผลผลิตและหัตถกรรมพื้นบ้าน ของกลุ่มชุมชนที่เข้มแข็งและต้องการพึ่งพาตนเองตามวิถีประเพณีและวัฒนธรรมของตน รวมทั้งพัฒนารูปแบบความร่วมมือระหว่างเครือข่ายภาคีภายในพื้นที่ เพื่อสร้างความเข้มแข็งและยั่งยืนของกลุ่มชุมชนในหมู่บ้านเป้าหมาย เป็นการเสริมแรงให้ชุมชนมีความเข้มแข็งถาวรระยะยาว

การพัฒนาเพื่อเพิ่มผลผลิตข้าวให้พอกินและพัฒนาระบบการผลิตเมล็ดพันธุ์ ได้ดำเนินการกิจกรรมการพัฒนาเพื่อเพิ่มผลผลิตข้าวให้พอกินโดยการใช้เทคโนโลยีการปรับสภาพข้าวไร่ให้เป็นสภาพนาขั้นบันได ที่บ้านปางแปก ต.แม่นาเต็ง ภายหลังจากการถ่ายทอดเทคโนโลยีและทำแปลงเรียนรู้ร่วมกับชาวบ้าน ได้ขยายผลไปสู่แปลงของเกษตรกร เกษตรกรใช้ข้าวพันธุ์ กข39 มีพื้นที่ที่เป็นนาขั้นบันไดประมาณ 10 ไร่ โดยพื้นที่นี้เคยทำการปลูกข้าวโพด และกระเทียม แต่เนื่องจากประสบปัญหาในด้านราคาของผลผลิตโดยเฉพาะกระเทียม เกษตรกรจึงตัดสินใจเลิกปลูก และผลจากการทำแปลงสาธิตเรียนรู้ร่วมกันการทำนาขั้นบันไดที่โรงเรียนบ้านปางแปก เกษตรกรจึงเกิดความสนใจพร้อมทั้งประสงค์ที่นำเอาเทคโนโลยีการทำนาขั้นบันไดมาใช้ในพื้นที่ของตนเอง โครงการได้ให้ความช่วยเหลือทางด้านถ่ายทอดเทคโนโลยีการทำนาขั้นบันได และสนับสนุนปัจจัยการผลิตตามความเหมาะสม และปรับใช้เทคโนโลยีให้สอดคล้องกับวิถีความเป็นอยู่และประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อให้เกิดการยอมรับเทคโนโลยีนั้นๆ และยังคงเน้นในเรื่องของการพึ่งพาตนเอง สำหรับกระบวนการผลิตข้าวนี้ตั้งแต่เริ่มจนจบกระบวนการนั้น เกษตรกรเป็นผู้ลงทุน และลงมือปฏิบัติเอง ทางโครงการและเจ้าหน้าที่จากศูนย์วิจัยข้าวแม่ฮ่องสอนเป็นผู้เลี้ยงคอยสนับสนุนติดตามให้คำแนะนำและให้คำปรึกษา แก้ไขปัญหาตลอดฤดูปลูกรวมทั้งให้การสนับสนุนปัจจัยการผลิตตามความเหมาะสมและความจำเป็น

โครงการได้เข้าติดตามผลและประเมินผลการดำเนินกิจกรรม และติดตามความก้าวหน้าของเกษตรกร เพื่อให้คำแนะนำในช่วงของการเตรียมแปลง เกษตรกรมีความชำนาญในการปรับแต่งพื้นที่เป็นอย่างดี เนื่องจากประสบการณ์ในการปลูกข้าวโพดและกระเทียม และจากการประเมินเกษตรกรในขั้นตอนการปรับแต่งพื้นที่ เตรียมแปลงนี้ เกษตรกรสามารถปฏิบัติได้ผลเป็นที่น่าพอใจ

ผลการถ่ายทอดเทคโนโลยีการทำนาขั้นบันไดที่แปลงของเกษตรกรบ้านปางแปก พบว่าเกษตรกรได้ผลผลิตข้าว 412 กิโลกรัมต่อไร่ และจากการสอบถามเพื่อประเมินความพึงพอใจพบว่า ในด้านผลผลิตต่อไร่ เกษตรกรมีความพึงพอใจต่อผลผลิตที่ได้ เมื่อเปรียบกับการทำนาแบบเดิม และเกษตรกรพบด้วยตนเองว่า การทำนาขั้นบันไดครั้งนี้ได้ผลผลิตข้าวสูงกว่าทุกครั้งที่ผ่านมา

สำหรับการพัฒนาระบบการผลิตเมล็ดพันธุ์ ดำเนินกิจกรรมที่บ้านแม่ณะ ต.แม่เนาเติง และบ้านแพมบก ต.ทุ่งยาว โดยการถ่ายทอดเทคโนโลยีการตรวจสอบเมล็ดพันธุ์ข้าวและการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ข้าวได้รับความร่วมมือจากเกษตรกรเป็นอย่างดีและเกษตรกรมีความตั้งใจจริง รวมทั้งการยอมรับเอาเทคโนโลยีที่นำมาถ่ายทอดไปปฏิบัติ ซึ่งเดิมที่นั้นเกษตรกรมีการตรวจสอบแปลงเพื่อตัดพันธุ์ปน แต่วิธีการทำลายพันธุ์ปนนอกจากแปลงของเกษตรกรนั้น เป็นวิธีที่ยังมีความเสี่ยงต่อการปะปนหรือหลงเหลือพันธุ์ปนในแปลง หลังจากเกษตรกรได้รับคำแนะนำ พร้อมทั้งได้รับฟังการอธิบายถึงความแตกต่างระหว่างลักษณะหรือวิธีการตัดพันธุ์ปนของเกษตรกรเปรียบเทียบกับวิธีการถอนพันธุ์จากนักวิจัยและวิทยากรจากศูนย์วิจัยข้าวแม่ฮ่องสอน จากการสังเกตพบว่าเกษตรกรสามารถปฏิบัติได้เป็นอย่างดีไม่ว่าจะเป็นเรื่องการสังเกตลักษณะของพันธุ์ข้าว การตรวจแปลงเพื่อถอนพันธุ์ปนนอกจากแปลง ซึ่งโดยรวมแล้วเกษตรกรมีความสามารถที่จะผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวเพื่อไว้ปลูกเองหรือไว้จำหน่ายให้เกษตรกรเพื่อนบ้านได้

เกษตรกรมีการยอมรับและนำเอาเทคโนโลยีไปปฏิบัติ ซึ่งสังเกตได้จากการตรวจเยี่ยมแปลงของเกษตรกรภายหลังจากให้คำแนะนำ แสดงให้เห็นถึงทัศนคติของเกษตรกรและการยอมรับเทคโนโลยี ซึ่งเป็นความไว้วางใจ ให้การยอมรับทั้งในด้านของเทคโนโลยี นักวิจัยของโครงการและเจ้าหน้าที่จากศูนย์วิจัยข้าวแม่ฮ่องสอนด้วยซึ่งเป็นการเริ่มต้นที่ประสบความสำเร็จบรรลุเป้าหมายหลักของทางโครงการฯ และในอนาคตการนำเอาหรือเพิ่มเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่และวิถีชีวิตให้แก่เกษตรกรจะเป็นไปโดยง่ายและตรงตามความประสงค์ของเกษตรกร

การพัฒนาข้าวสาาลีไทยและระบบการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวสาาลี ของกลุ่มผู้ปลูกข้าวสาาลีบ้านเวียงเหนือ ต.เวียงเหนือ โดยการถ่ายทอดเทคโนโลยีเชิงปฏิบัติการการคัดเลือกพันธุ์ข้าวสาาลี การเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ การผลิตเมล็ดพันธุ์โดยชุมชนมีส่วนร่วม ผลจากการดำเนินกิจกรรมพบว่าในการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ข้าวสาาลีนั้นโครงการได้เข้าตรวจสอบการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ของกลุ่มเกษตรกร ก่อนที่จะมีการเพาะปลูกพบว่า ลักษณะและวิธีการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ของเกษตรกร ยังไม่เหมาะสมเท่าที่ควรเป็นผลให้เมล็ดมีความงอกเพียง 65-70 % จึงให้คำแนะนำแก่เกษตรกรว่าควรที่จะหาภาชนะและวัสดุมาห่อหุ้มเมล็ดให้มิดชิดและควรรมยาเพื่อป้องกันมอดหรือแมลงศัตรูอื่นๆ และควรทำการทดสอบความงอกของเมล็ดทุกๆเดือนจนกว่าจะมีการเพาะปลูก

เกษตรกรปฏิบัติได้ตามคำแนะนำ โดยเกษตรกรนำเมล็ดมาใส่ลงในถุงพลาสติกและใส่ไว้ในถังพลาสติกขนาดใหญ่ที่มีฝาปิดสนิทแล้วรวมยาและฉีกรอยฝาปิดให้สนิทแทนการกองรวมผลผลิต ผลจากการแนะนำการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ให้ถูกต้องและถูกวิธี และเกษตรกรได้ปฏิบัติตามคำแนะนำ ส่งผลให้เมื่อการตรวจสอบเปอร์เซ็นต์ความงอกของเมล็ดพบว่าเมล็ดพันธุ์มีเปอร์เซ็นต์ความงอกที่อยู่ในระดับดีมาก (85-90%) และเมื่อผู้นำกลุ่มเกษตรกรนำเอาเมล็ดไปแจกจ่ายให้กับสมาชิกกลุ่มนำไปเพาะปลูกพบว่าเมล็ดข้าวสาลีมีอัตราการงอกที่ดีมาก

การถ่ายทอดเทคโนโลยีการตัดพันธุ์ข้าวสาลีให้บริสุทธ์ก็เป็นอีกหนึ่งกิจกรรมที่โครงการได้เข้ามาดำเนินกับกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวสาลี ซึ่งผลที่คาดว่าจะได้รับคือเกษตรกรได้รับความรู้ สามารถปฏิบัติกรตัดพันธุ์ข้าวสาลีให้บริสุทธ์ กิจกรรมนี้จะเริ่มดำเนินการเมื่อข้าวสาลีเจริญเติบโตอยู่ในระยะออกรวง ซึ่งเป็นระยะที่สามารถสังเกตได้ง่ายต่อการตัด/ถอนพันธุ์ป่นทั้งจากการถ่ายทอดเทคโนโลยีการตัดพันธุ์ข้าวสาลีให้บริสุทธ์ร่วมกับศูนย์วิจัยข้าวแม่ฮ่องสอน ให้แก่ผู้นำเกษตรกรบ้านเวียงเหนือ (นายอินชม วรรณสุข) และจากการประเมินผลพบว่าเกษตรกรมีความสนใจ อีกทั้งยังมีความเข้าใจถึงเหตุผลที่จะต้องตัดพันธุ์ข้าวสาลีให้บริสุทธ์ และมีความรู้ ความเข้าใจ สามารถแยกแยะ จำแนกลักษณะพันธุ์อื่นๆ ที่ปะปนในแปลงข้าวสาลีของตนเองได้ เกษตรกรสามารถปฏิบัติได้อย่างดี ซึ่งในปีต่อไปและเกษตรกรสามารถที่จะนำเอาเทคโนโลยีดังกล่าวถ่ายทอดให้แก่เพื่อนเกษตรกรด้วยกันได้

ในด้านการตลาดจากการแนะนำและให้ความรู้ทางการตลาดเพิ่มเติมผู้นำกลุ่มเกษตรกรมีความสามารถหาตลาด และเจรจาต่อรองราคาจำหน่ายเมล็ดข้าวสาลีได้ด้วยตนเอง ซึ่งเป็นแนวโน้มที่ดีของอาชีพเกษตรกรที่สามารถเลือกตลาดเพื่อจำหน่ายผลผลิตให้ได้ราคาที่คุ้มค่าและเหมาะสมกับค่าใช้จ่ายแรงงาน ปัจจัยการผลิต และค่าใช้จ่ายอื่นที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งกำไรที่พึงได้อันจะเป็นกำลังใจที่จะคงอยู่ในอาชีพเกษตรกรได้อย่างถาวรสืบไป

การพัฒนารูปแบบการผลิตพืชปลอดภัยและปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ ของกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรทางเลือกบ้านแม่นาเต็งในและบ้านแม่นาเต็งนอก ต.แม่นาเต็ง ได้ดำเนินการถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตผักปลอดภัย การตลาด และการปรับปรุงความอุดมสมบูรณ์ของดินเพื่อระบบการผลิตผักที่ยั่งยืน ได้จัดทำแปลงสาธิตเพื่อถ่ายทอดการผลิตผักปลอดภัยและการปรับปรุงดินเพื่อระบบการผลิตที่ยั่งยืน โดยใช้พื้นที่ของศูนย์เรียนรู้ปราชญ์ชาวบ้าน บ้านแม่นาเต็ง เพื่อให้สมาชิกในกลุ่มได้ร่วมกันเรียนรู้ไปพร้อมๆกัน เกษตรกรได้รวมกลุ่มปลูกผักในพื้นที่ของตนเอง ในเบื้องต้นนี้ได้มุ่งเน้นไปที่การปลูกผักเพื่อบริโภคในครัวเรือน หลังจากนั้นค่อยขยายพื้นที่ปลูกและวางแผนการผลิตในกลุ่มของตนเอง

การรวมกลุ่มประสบผลสำเร็จอย่างค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งจากการร่วมวิเคราะห์ปัญหาภัยกับกลุ่มพบสาเหตุที่สำคัญของปัญหาเนื่องมาจากเกษตรกรมีความไว้วางใจกันเองภายในกลุ่มไม่มาก ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่สุดของการรวมกลุ่มของเกษตรกร อย่างไรก็ตามโครงการได้มีการปรึกษาร่วมกันกับกลุ่ม ที่จะรวมกลุ่มกันโดยมีสมาชิกกลุ่มซึ่งเป็นเครือข่ายเกษตรกรผู้ผลิตผักปลอดภัยที่

อาศัยอยู่นอกเหนือจากบ้านแม่เนาเติง จำนวน 27 ราย ซึ่งหลังจากการรวมกลุ่มแล้วสมาชิกกลุ่มได้มีข้อตกลงร่วมกัน เช่น ผักที่ปลูกต้องไม่ใช้สารเคมีโดยเด็ดขาด ถ้าเกษตรกรรายใดฝ่าฝืนจะคัดชื่อออกจากการเป็นสมาชิกกลุ่ม จะต้องมีการตรวจสอบแปลงปลูกผักของเกษตรกรทุกราย โดยสมาชิกภายในกลุ่มเป็นผู้ตรวจสอบกันเอง และตรวจสอบคุณภาพของผัก โดยร่วมมือกับเจ้าหน้าที่จากสาธารณสุข และที่สำคัญ เกษตรกรทุกคนต้องมีความซื่อสัตย์ต่อตนเองและกลุ่ม ต้องมีคุณธรรมรวมทั้งต้องไว้วางใจต่อสมาชิกภายในกลุ่ม รวมทั้งได้ร่วมกันวางแผนผังการปลูกผัก

การจัดตั้งกลุ่ม ซึ่งเป็นการเริ่มต้นที่ดี แต่กลุ่มยังไม่ก้าวไปสู่ขั้นการรวบรวมผลผลิต เพราะปริมาณผลผลิตยังไม่มากพอ กล่าวคือเมื่อเกษตรกรมีการเก็บผลผลิตผักหลังจากนั้นได้นำผลผลิตผักขายด้วยตนเอง ยังไม่มีการรวบรวมผลผลิตเพื่อจัดจำหน่ายในนามของกลุ่ม เมื่อโครงการและผู้นำกลุ่มได้ร่วมวิเคราะห์ถึงปัญหาทำให้ทราบว่าสาเหตุที่เกษตรกรไม่มีการรวบรวมผลผลิตเพื่อให้ตัวแทนกลุ่มได้จัดจำหน่ายเนื่องจากยังไม่พบปัญหาทางด้านตลาด แต่อย่างไรก็ตามการรวมกลุ่มพบปะหรือแลกเปลี่ยนเรียนรู้ต่อกันยังคงปฏิบัติอยู่ ส่วนการรวบรวมและจำหน่ายผลผลิตของกลุ่มยังคงต้องใช้เวลาปรับทัศนคติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่มและหรือเมื่อประสบปัญหาด้านการตลาดก็จะเป็นตัวเร่งให้กลุ่มได้ร่วมมือ ร่วมใจกันเข้มแข็งต่อไป

การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากถั่วเหลืองของกลุ่มแม่บ้าน อ.ปาย โดยมีคุณอนุภรณ์ แสงโชติ เป็นผู้นำกลุ่ม โครงการได้ดำเนินการประดิษฐ์เครื่องอัดก้อนซูปถั่วเหลืองทองซึ่งเป็นเครื่องต้นแบบและนำไปให้กลุ่มได้ทดลองใช้ ผลปรากฏว่ากลุ่มพอใจกับเครื่องต้นแบบซึ่งสามารถผลิตก้อนซูปถั่วเหลืองทองได้ครั้งละ 3 ก้อน มีทั้งก้อนกลมและก้อนเหลี่ยมและภายหลังได้พัฒนาเครื่องให้มีกำลังการผลิตเป็นครั้งละ 12 ก้อน เพื่อป้องกันการลอกเลียนแบบและแสดงความเป็นเจ้าของผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาตนเองรวมทั้งเป็นการต่อยอดผลิตภัณฑ์ทางโครงการได้ติดต่อประสานกับเจ้าหน้าที่พาณิชย์จังหวัดเพื่อจดทะเบียนอนุสิทธิบัตรเกี่ยวกับสูตรการทำผลิตภัณฑ์ซูปถั่วเหลืองทองทั้งชนิดผงและชนิดก้อน ซึ่งกลุ่มได้รับการจดอนุสิทธิบัตร และจัดทำฉลากสำหรับติดผลิตภัณฑ์ซูปถั่วเหลืองทองชนิดผงและซูปก้อนถั่วเหลืองทองเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากถั่วเหลืองของกลุ่มสตรี อ.ปาย ที่ได้ดำเนินมานั้นถือได้ว่าประสบความสำเร็จที่ดี อันจะเป็นสิ่งยืนยันถึงความเข้มแข็งของกลุ่มและชุมชนจนทำให้เกิดความเชื่อมั่นจากภายนอกที่พร้อมจะให้การต่อยอดสนับสนุนให้การดำเนินงานของกลุ่มก้าวหน้าอย่างยั่งยืนต่อไปได้

การสร้างกลไกประสานความร่วมมือระหว่างเครือข่ายภาคีในพื้นที่ ซึ่งวัตถุประสงค์ของโครงการเพื่อที่จะพัฒนาการประสานความร่วมมือกันระหว่างเครือข่ายภาคีในพื้นที่ ประกอบด้วย ศูนย์วิจัยข้าวแม่ฮ่องสอนโดยประสานงานขอความร่วมมือในการถ่ายทอดเทคโนโลยีต่างในเรื่องของการตัดพันธุ์ข้าว ข้าวสาลีให้บริสุทธิ์ การอบรมเชิงปฏิบัติการการผสมพันธุ์ข้าวและคัดเลือกลักษณะประจำพันธุ์ การให้ความรู้และคำแนะนำในการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ข้าวและข้าวสาลี โรงพยาบาลอำเภอปายในด้านการตรวจสอบคุณภาพของผักปลอดสารพิษให้กับทางกลุ่มผู้ผลิตผักปลอดสารพิษ สำนักงานเกษตรอำเภอปายที่เข้าร่วมประชุมให้คำแนะนำในการดำเนินกิจกรรมในโครงการ รวมทั้งสถานีวิจัยเกษตรเขตชลประทาน ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ในการถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตผักปลอดภัย การตลาดและการปรับปรุงความอุดมสมบูรณ์ของดิน ให้คำแนะนำในการผลิตเมล็ดพันธุ์ผัก เกษตรกรร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดภัยจังหวัดเชียงใหม่ โครงการได้จัดประชุมคืนข้อมูลการวิจัยที่ผ่านมาร่วมกับเครือข่ายภาคีในพื้นที่เพื่อชี้แจงสรุปรายละเอียดของผลการดำเนินกิจกรรมที่ผ่านมา และเปิดโอกาสให้ที่ประชุมได้แสดงความคิดเห็น และปรับแก้ไขแผนงานให้เหมาะสม พร้อมทั้งกำหนดแผนการดำเนินงานให้กลุ่มชุมชนทำงานด้วยตัวเองมากยิ่งขึ้น มีความมั่นใจที่จะพึ่งพาตนเองสามารถยืนหยัดแก้ปัญหาได้ โดยเครือข่ายภาคีในพื้นที่ร่วมทำงานกันใกล้ชิดมากขึ้น